



Een duurzame samenleving

Een androgyn mensbeeld

1996, in 'Wat bezielt'

Aanleiding tot dit thema is de gedachte dat, ondanks goede intenties, de gangbare praktijk ten aanzien van het vrouwelijke en het mannelijke in de mens en in de samenleving, nog steeds het primaat van het mannelijke en de man behelst en dat dit een belangrijke oorzaak zou kunnen zijn van vele onevenwichtigheden die we persoonlijk en maatschappelijk ervaren. Daarbij gaat het om relaties tussen mannen en vrouwen, tussen mannen en mannen en vrouwen en vrouwen, maar ook tussen mens en natuur. Ik zal trachten aan te geven waarom ik denk dat een duurzame ontwikkeling in de 21ste eeuw niet mogelijk zal zijn als niet de gevestigde structuren worden herzien die in de loop van de laatste 5000 jaar van de menselijke geschiedenis zijn ontstaan ten aanzien van de rol en de functie van het mannelijke en het vrouwelijke in de mens en van de man en de vrouw in de samenleving. Met duurzame ontwikkeling bedoel ik dat onze huidige generaties zodanig met water, lucht, bodem, natuurlijke bronnen en biologische diversiteit omgaan dat volgende generaties niet beperkt worden in hun mogelijkheden tot een waardige kwaliteit van leven.

Over het algemeen is de ervaring dat gangbare percepties van de werkelijkheid, ook wel paradigma's genoemd, zeer moeilijk te veranderen zijn en dat een mentaliteitsverandering noodzakelijk is om open te staan voor een nieuw en ruimer 'model' dan het bestaande. Een sprekend voorbeeld biedt de veranderende perceptie van het wereldbeeld in de loop van eeuwen. Vóór Plato (500 BC) bestond de vaste overtuiging dat de aarde plat was met daaromheen water. In het Westen heette dit water de Oceanus Fluvius rond het oude Europa, genoemd Middel-land (Mediterrané). In het Verre Oosten waren het 'The Four Seas' rond het oude China, ook daar genoemd het Land van het

Midden, weergegeven in het Chinese idiogram voor China 中. Hoewel Socrates in *Phaedo* van Plato de gedachte oppert en verdedigt dat de aarde een bol zou kunnen zijn en rond 350 BC Eratosthenes met schaduwmetingen op verschillende plaatsen bij een bepaalde zonnestand aantoonde dat de aarde bol is met een omtrek van ongeveer 40.000 km, zal het tot in de 11e eeuw na Christus duren voordat dit in Europa maatschappelijk aanvaard is. De stelling van Copernicus in de 14e eeuw dat niet de aarde maar de zon het centrum is van ons planetaire stelsel en de aarde dus ook niet het centrum van het heelal is, werd ook pas na lange tijd aanvaard en Galileo werd eerst recentelijk, dus zes eeuwen later, door het Vaticaan in ere hersteld. En zo veranderde en verruimde langzaam ons wereldbeeld.

De hardnekkigheid waarmee in onze samenleving een mensbeeld met het primaat van het mannelijke wordt beleefd, manifesteerde zich in Nederland in het emancipatiebeleid, waarin er vanuit werd gegaan dat de vrouw een inhaalslag moet maken om gelijkwaardig aan de mannelijke status te zijn; de man en niet de mens is dus de maat. In een in 1995 door het Ministerie van Sociale zaken en Volksgezondheid gepubliceerd rapport *Ongezien onderscheid*, wordt deze beperkte en verkeerde interpretatie van het probleem aan de orde gesteld. Bij bestudering van de geschiedenis van het mannelijke en het vrouwelijke in de menselijke samenleving in de mythologieën en de culturen van Europa en de gebieden rond de Middellandse Zee kunnen twee parallel lopende fenomenen worden signaleerd over de periode van vóór 8000 BC tot na 500 BC. Aangezien deze bijdrage aan dit boek niet de ruimte biedt voor een uitvoerige analyse, volsta ik hier met een eerste aanzet tot een summiere schematische weergave van deze ontwikkeling in schema 1 (zie verderop in dit artikel).

In de sociaal-culturele sfeer zien we de waardering van de vrouwelijke en mannelijke rollen verschuiven, terwijl parallel daarmee de mythologische rol van de Godin wordt vervangen door een God. Eén van de fundamentele percepties over deze tijdspanne was dat het vrouwelijke werd geïdentificeerd met natuur en het mannelijke met cultuur. In het prehistorische tijdperk, dus voordat er geschiedenis werd geschreven, werkte dit positief uit voor de vrouwelijke status, maar in de daarop volgende perioden steeds minder. In de loop van de tijd sloeg de verering van de kosmische, hemel en aarde omvattende en creatieve oerkracht van het vrouwelijke om naar de verwerping van de cyclische en onreine (menstruatie), onbetrouwbare (zoals het weer), gevaarlijke (sexuele verleiding) en minderwaardige (biologische) functie van de vrouw. Achtergronden die hierbij kort genoemd kunnen worden waren onder andere de gewaarwording dat 'zaad' (semen) alle kiemen in zich bergt voor de voortplanting en dat de vrouw, evenals Moeder Aarde, 'slechts' de voedingsbodem verschaft; de schaalvergroting van de landbouw en de inzet van ossen en paarden; de ontdekking van metaalmineralen en de toepassing van metalen in zware landbouwwerktuigen en later wapenen; *last but not least* invasies van patriarchaal georiënteerde volksstammen met dominerende man-



nelijke Goden, vanuit Noord- en Oost Europa. Friederich Engels noemde deze omslag die zich manifesteerde tussen 3000 en 2000 BC, de wereldhistorische ondergang van de vrouwelijke sexe. Na 500 BC hebben de Joodse en Christelijke religies de radicalisering van de tegenstellingen tussen mannen en vrouwen verder opgevoerd door vrouwen uit te sluiten uit de hiërarchie en de liturgie. De op 25 maart 1995 gepubliceerde encyclische brief *Evangelium Vitae*, van Paus Johannes Paulus II, onder andere over abortus, en zijn op 29 juni 1995 volgende *Brief aan Vrouwen*, naar aanleiding van de komende Peking-conferentie, geven aan dat in de archaische belevingswereld van het Vaticaan geen beweging is gekomen. Het verhaal van de erfzonde en de mythe van alleen mannelijke discipelen van Jezus spelen daarbij een onuitwisbare rol. Uit gnostische documenten valt echter op te maken dat er ook andere visies bestonden ten aanzien van deze onderwerpen. Het plukken en eten van een appel van de boom der kennis (van goed en kwaad) wordt Eva aangeraden door de slang (in de antieke oudheid veelal symbool van wijsheid en vernieuwing), opdat de mens daarmee kennis van de schepping, zelfbewustzijn en medeverantwoordelijkheid voor het wel en wee op deze aarde kan verwerven. Een sprong naar een ruimer en hoger niveau van bewustzijn, het zelf-reflecterende bewustzijn. Daarmee kon de mens het bewustzijnsniveau van planten en dieren overstijgen en beschikken over een vrije wil. Deze symbolische en evolutionaire daad van Eva, waarbij de passieve houding van de man opvalt, werd door de demiurgen (lagere Goden), ook Jaweh, gevreesd omdat ze daarmee de exclusiviteit van de macht over het aardse zouden kwijtraken. Zij veroordeelden de daders tot een eindig leven door hen de toegang tot het paradijs - waar ook de boom van het leven stond, verder te ontzeggen en tot een aards lijden, en bestempelden Eva als hoofdschuldige. Ten aanzien van de discipelen komt uit de gnostische geschriften van Nag Hammadi naar voren, dat Maria Magdalena eigenlijk een soort hoofddiscipel was die meer inzicht had in de boodschap van Jezus dan haar mannelijke collega's. Het zijn de negatieve interpretaties in en van door mannen geredigeerde bijbelse teksten die tot op de dag van vandaag nog steeds hun uitwerking hebben op de maatschappelijke waardering van de vrouw, op seksualiteit en op de angst voor de dood. In tegenstelling tot veroordeling is waardering voor Eva's daad en voor Maria Magdalena's rol naar mijn mening meer op zijn plaats en zouden de positieve interpretatie van de 'verhalen' een andere geest hebben doen waaien over het intrigerende dualisme van de seksualiteit in de mens.

In Europa is (evenals in andere delen van de wereld, met andere 'verhalen') de misvatting van het primaat van het mannelijke dus verder uitgegroeid en bevordert; eerst door de meeste kerkvaders en later in de 13e eeuw nog eens op monumentale en dogmatische wijze in de werken en uitspraken van Thomas van Aquino, die daarmee definitief de grondslag bevestigde van het antropocentrische wereldbeeld en het androcentrische mensbeeld van de Christelijke traditie. De religieuze hiërarchie van God boven de mens wordt

doorgetrokken naar de mens boven de natuur en de man boven de vrouw. Het onderdrukken en misbruik maken van de natuur, alsof deze los zou staan van de mens, heeft iets te maken met het onderdrukken en misbruik maken van de vrouw en het vrouwelijke, alsof die los zouden staan van de man. In de eeuwen na Thomas van Aquino is, door de steeds specialistischer wordende kennisverwerving op gebieden van wetenschap, technologie en maatschappij-inrichting, de neiging ontstaan om alles in compartimentale vakgebieden af te zonderen. Hierdoor raakte de samenhang der dingen steeds verder zoek. Dualistische verschijnselen, die op natuurlijke wijze met elkaar samenhangen en bij de gratie van elkaar bestaan, werden daardoor veelal tot radicaal onderscheiden en gescheiden categorieën gedoemd: hemel en aarde, materie en geest, orde en chaos, object en subject, lichaam en ziel, wetenschap en religie, hart en hoofd, vrouwelijk en mannelijk, en later ecologie en economie. Zo zijn we dan in de 20ste eeuw belast met historisch gegroeide tegenstellingen tussen vrouwelijk en mannelijk, tussen natuur en cultuur en tussen ecologie en economie, die zoals ik later zal aangeven, een duurzame ontwikkeling zoals bedoeld in de Rio-conferentie van 1992, in de weg staan. Wat doen we hieraan? Er is al heel veel veranderd in de verhoudingen tussen mannen en vrouwen, zij het dan praktisch uitsluitend in de westerse beschaving, die een steeds kleiner wordend deel van de wereldbevolking bestrijkt. De wereld van vandaag in Europa zou voor Thomas van Aquino ondenkbaar zijn.

Maar is de verandering gebaseerd op een inzicht tot vernieuwing en verruiming van het mensbeeld, zoals indertijd ook het wereldbeeld om vernieuwing en verruiming vroeg, of is het een proces van aanpassing binnen een onveranderd paradigma, dat van het primaat van het mannelijke? Naar mijn gevoel is het meer het laatste dan het eerste. Wat zou dan dat nieuwe en verruimde mensbeeld moeten zijn? Wanneer we het uitgangspunt van duurzame ontwikkeling aanvaarden, namelijk dat toekomstige generaties dezelfde kansen voor een goede kwaliteit van leven moeten hebben als de huidige generaties, dan betekent dit:

- lagere bevolkingsgroei
- verschuiving van materiële naar niet-materiële voldoening in het consumptiepatroon
- schonere huishouding (in de ruimste zin)
- zuiniger gebruik van natuurlijke bronnen
- behoud van biodiversiteit

Ik geloof dat deze doelstellingen niet haalbaar zijn wanneer het primaat van het mannelijke blijft overheersen. De vrouwelijke eigenschappen in de mens zullen naar mijn idee meer aansluiting hebben met bovengenoemde onderwerpen dan de mannelijke eigenschappen en de hedendaagse man. In dit verband is het nodig om stil te staan bij wat bedoeld wordt met deze eigenschappen. Zie daartoe schema 2 op de volgende pagina 32.

Tijdsperk	Palaeolithisch	Neo-lithisch	brons	ijzer	antieke
	< 8000 vChr	4000 vChr		2000 vChr	1000 vChr
Beschaving	nomaden jagen verzamelen partnership matriëneir grotkunst beeldsymbolen	nederzettingen jagen horbicultuur families matriëneir domesticatie artifacts	dorpen steden agricultuur metaal ambachten matriëneir schrift	dynastieën koninkrijken cultuur patriëneir slavernij oorlogen	naties keizerrijken religie filosofie mannelijke dominantie
Mythologie	één Godin	Godinnen	lagere Godinnen	lagere Goden	Goden
India		Danu Durga	Kali Agvi	Indra	Shiva
Sumerie (Irak)		Nammu	Inanna	Ur	Anu
Mesopotamië/ Babylon (Syné)	z o n d e r	Tiamat	Istar	Enki Ashtar	Marduk
Anatolië (Turkiye)	n a	Anath	Astarte	Istanu	Hepat
Kanaän (Israël)	a	Sophia	Ashera	Baal	Jaweh
Egypte	m	Nun	Isis	Atun	Osiis
Griekenland		Gaya	Aphrodite Artemis	Hades Poseidon	Zeus

Schema 1 Van vrouwelijke orientatie naar mannelijke dominantie in Zuid-Europa en Klein-Azië



Schema 2

gender	
mannelijk	vrouwelijk
doel	proces
bewustzijnsvernauld	bewustzijnsverruimd
snel	voorzichtig
flink	bedachtzaam
fouten ontkennen	fouten erkennen
puntbelangstelling	samenhang
leider boven	partner naast
buitenkant	binnenkant
schaalvergroting	kleinschalig houden
verstand	gevoel
ratio	intuïtie
cultuur	natuur
economie	ecologie
hard praten	interactief luisteren
monoloog	dialog
absoluut	relatief
ruw	zacht
beschermend	verzorgend
star	flexibel

Schema 3